

Újabb gyermeklélektani vizsgálatok.

A gyermeklélektan történetében ugyanaz a kiemelkedő hely illeti meg a francia tudományosság szempontjából a genfi Rousseau-Intézet tanárát, Piaget-t, mint a németeknél Bühler Károlyt és Saroltát. E pszichológusok vizsgálati eredményeit és módszerét nagyon érdekes volna külön összehasonlító tanulmány tárgyává tenni; e helyen azonban ettől tartózkodva csak Piaget-nek legújabb művét ismertetjük, mely mintaszerű módszerével és jól megformulázott eredményeivel valóban a gyermeklélektan *chef-d'oeuvre*-jei közé tartozik.¹ Hogyan látja a gyermek a világot? — milyen a gyermek világképe? — ez Piaget-nek és tizenegy hűséges munkatársának problémája, melynek nagy nehézségét és bonyodalmaikat csak az érti világosan, kinek módjában volt a gyermeklélektan roppant kényes és nagy körültekintést kívánó módszereivel megismerkedni. A kérdést a tizenkét kísérletező mesteri módon oldotta meg, miután megelőzően 1923-ban Piaget külön kiadta a gyermeknyelvre és a gyermek tudatéletére (*Le langage et la pensée chez l'enfant*), 1924-ben pedig a gyermek értelmi életére vonatkozó (*Le jugement et le raisonnement chez l'enfant*) ugyanily értékes műveit.

A gyermek világképére vonatkozó rendkívül érdekes vizsgálatoknak első és legfontosabb pontja természetesen a *módszer* kérdése. A gyermeklélektanban a módszer szinte még nyerő fontosságban egyéb tudományágakkal szemben, s el lehet mondani, hogy itt a módszer úgyszólván magát a tudományt jelenti. A jó, a vizsgálati tárgyhoz teljesen hozzáalkalmazkodó helyes módszer úgyszólván magától kitermeli a tudományos eredményt. Természetes tehát, ha Piaget, a módszer rendkívüli fontosságának tudatában, az alkalmazott kutatásoknak teljes technikájáról és módszeres menetéről kimerítően tájékoztatja az olvasót (VI—XLIII. l.), s ebben a tájékoztatásban maradandó értékű irányelveket állapít meg a gyermek (e munkában a „gyermeken“ a 12. életévig terjedő időnek megfelelő, európai városi gyermeket kell érteni) lelkének mindennemű tapasztalati vizsgálata számára. A kérdés ez: milyen a gyermek világképe *realitás és objektivitás* szempontjából: hogyan, mily fokban tesz a gyermek különbséget a saját szubjektív énje és az objektív, ú. n. „külső világ“ között? Ehhez csatlakozik egy másik fontos kérdés: hogyan *magyarázza meg* a gyermek a körülötte lefolyó eseményeket: mily fogalma van ezek törvényszerűségéről, okozati összefüggéséről? S ha az „ok“ fogalmának valamilyen alakját, gondolatát megtaláljuk a gyermeknél, különös óvatossággal azt is meg kell vizsgálnunk, *milyen* ez a gyermeki kauzalitás, mily mozzanatokot tartalmaz a felnőttével szemben. Ezeknek a problémáknak vizsgálatára Piaget-nek három mód-

¹ J. Piaget: *La représentation du monde chez l'enfant*. Avec le concours de onze collaborateurs. Paris, Alcan, 1926. (XLIII+424 l.).

szer állt rendelkezésére: a tesztek, a tiszta megfigyelés módszere és az ú. n. klinikai eljárás.

A *teszteket* úgy nyerjük, hogy a különböző gyermekeknek mind ugyanazon kérdéseket tesszük fel, mindig azonos körülmények között; a nyert feleleteket pedig kvalitatív vagy kvantitatív statisztikában dolgozzuk fel. A teszteknek azonban csak akkor lesz értékes tartalmuk, ha nem hamisítják meg a gyermeki lélek valódi orientációját, valódi magatartását. Itt jelentkezik az első módszeres nehézség. A kikérdezés, a kérdésfeltevés ugyanis oly eljárás, mely új képzeteknek, új gondolatiránynak oktrojálásával esetleg teljesen más irányba tereli a gyermek gondolkodását, mint amilyen az a kérdés előtt volt, s világos, hogy az ily körülmények között adott feleletek nem leplezik le a gyermeknek azt a *valódi*, hamisítatlan szellemi struktúráját, melyre a kutatás tulajdonképpen kíváncsi. Mindjárt ezen az első ponton éles világozással mutatkozik a gyermekpszichológiai vizsgálatok bonyolultsága, s feltárul az a követelmény, hogy vizsgálatainkban a hajlékonyság legnagyobb fokát egyesítenünk kell előítéleteink minimumával. A gyermeknél alsóbbrendű és magasabbrendű lények pszichológiai vizsgálása aránylag sokkal könnyebb. Az állatoknál az ú. n. „objektív lélektan” vagy a „viselkedéstan” pusztán az ingereknek és viselkedéseknek viszonyát kutatja; a felnőtt embernél pedig a kifejtett öntudatnak, az önvizsgálás kisebb-nagyobb készségének s a problémakörbe tartozó fogalmak készletének segítségével a lélektani kísérlet sokkal könnyebb és egyszerűbb; a felnőttekkel, minél jobb pszichológusok, annál könnyebb eredményes kísérletet végezni. Az állatok „objektív” lélektana pedig éppen azt kapcsolja ki, ami a gyermeknél egyedül érdekel bennünket: a tudat tartalmát. A gyermeknél tehát a fentebb említett módszeres nehézséghez még számos más bonyodalom is hozzájárul, melyek a gyermekmegfigyelést elvileg sokkal kényesebbé teszik.

Piaget módszerelméletének első megállapodása az, hogy a *tiszta megfigyeléssel* kell kezdeni a kutatást. A gyermeki lélek mindenfajta vizsgálatának ez a tiszta megfigyelés lesz a kezdete és vége, — ez a legfőbb és alapvető jelentőségű módszer, tekintve, hogy elvileg a legkevésbé ad alkalmat a félremagyarázásra. A többi csupán ennek kiegészítéséül szolgálhat. A tiszta megfigyelésnek főtárgyát a gyermeknek spontán kérdései teszik. A gyermek naiv kérdésfeltevéseiben sokszor már a felelet is benne lappang, s így ezeknek formai és tartalmi elemzése nyújtja az első felvilágosítást a gyermek realitástudatára nézve is. Amde amily hasznosnak bizonyul a tiszta megfigyelés, éppúgy megvannak a korlátai és hiányai is. Ily korlátot jelent pl. a vizsgálat eredményessége számára az a gyermeki alaptulajdonság, melyet Piaget már régebben is „egocentrizmusnak” nevezett: a gyermek nem törekszik másokkal közölni belső világát, sokszor nem is tudja, ha a szándék ébredezik is benne; másrészt pedig meglehetősen nehézségeket támaszt a tiszta meg-

figyelés számára a gyermeki hiedelmeknek (*croyances*) és a mesélőkédvnek (*fabulation*) szétválasztása. A pszichológust az érdekelné, mit tart a gyermek bizonyos körülötte lefolyó jelenségekről, azaz mi a valódi hiedelme róluk; e helyett azonban sokszor oly képzeleti szövedéket, oly meséket kap, melyekben, úgy látszik, a gyermek sem hisz, de melyeknek szabad folyást enged, mikor a dolgokról és jelenségekről beszél. Ezek a nehézségek arra vezetnek, hogy a tiszta megfigyelésen túl más, újabb eszközöket is keressünk a gyermeklélek rejtett területeinek kikutatására, a nélkül, hogy visszaesnénk a tesztek kétes értékű módszerébe, mely nem nyújt biztosítékot a gyermek eredeti lelki világának esetleges meghamisítása ellen.

Ily újabb módszer kínálkozik *a kísérletben*. A kísérletben egyesülni látszanak mind a teszteknek, mind a tiszta megfigyelésnek jó oldalai, a nélkül, hogy hátrányaikkal találkozoznánk. Ezt a módszert Piaget a pszichiáterektől veszi kölcsön és „klinikai módszernek” nevezi. A pszichiáter egyrészt a tiszta megfigyelés módszerét alkalmazza, mikor látszólag minden érdek és irányítás nélkül társalog a beteggel, s így lassan-lassan feltárja a beteg lelki zavarait; másrészt kísérletez is ugyanakkor, mert észrevétlenül oly pontok felé irányítja a beteg nyilatkozatait, melyek a vizsgálat számára fontosak. A gyermeknél is ezt a módszert tartja Piaget legalkalmasabbnak arra, hogy a kívánt eredményt elérhessük; a kérdezés módszere tehát újra felmerül itt, csakhogy sokkal óvatosabb formában, mint a teszteknél. A helyes kérdezés módszerén fordul meg tehát az eredmény legnagyobb része.

Mikor a fentebbi értelemben jól megfogalmazott kérdéseinket a gyermeknek feltesszük, természetesen oly feleletek tömegét nyerjük, melyekkel a tudós eleinte tájékozatlanul áll szemben. Piaget-nek egyik kiváló eredménye, hogy a gyermek egyéni felelet-reakcióiban *öt típust* különböztet meg, melyek között érték tekintetében rendkívül nagy a különbség. Mikor kérdéseink a gyermeket untatják, akkor felel valamit, bármit (*n'importe quoi*), csakhogy tőlünk szabaduljon. A gyermeknek ezt a magatartását már Binet felismerte és a *n'importequisme* (barbár) szavával jelölte meg. Mikor a gyermek kérdésünkre gondolkodás nélkül oly történettel válaszol, melyben maga sem hisz, akkor „mésél”: ez a gyermeki *fabulation*. Ha a gyermek gondolkodva keres a kérdésünkre feleletét, s a kérdés szuggesztív volt, akkor „sugallt hiedelemmel” (*croyance suggérée*) állunk szemben. Ha pedig kellő gondolkodással ad választ kérdésünkre, de viszont biztosak vagyunk benne, hogy nem szuggesztív neki már eleve a választ, de a kérdés mégis valami újat jelent számára, akkor a nyert felelet „kiváltott hiedelem” (*croyance déclenchée*) jellegével bír. Végül ha a gyermeknek nincs szüksége gondolkodásra, hanem kész, azonnali választ ad kérdésfeltevésünkre, akkor felelete „spontán hiedelmet” (*croyance spontanée*) leplez le; ebben az esetben azonban (és többé-kevésbé

az előző típusoknál is) gondosan kell ügyelni arra, hogy kellőképpen kiküszöböljük a gyermek feleleteiből azokat az elemeket, melyeket — egyelőre szellemi világába való szerves beleillesztés nélkül — készen átvett a felnőttektől. Ezek ugyanis még nem teszik a gyermeki lélek igazi tulajdonát.

Világos, hogy az öt felelet-típus közül csak az ú. n. kiváltott és spontán hiedelmek az értékesek, mert ezek nyújtanak csupán felvilágosítást arra nézve, milyen a gyermeki lélek reális világ-szemlélete; legértékesebbnek pedig valamennyi között a spontán hiedelmeket kell tartanunk. A szuggerált hiedelmeket s a *n'importequisme*-ből eredő feleleteket pedig mint értékteleneket szigorúan ki kell küszöbölni vizsgálatunk anyagából.

Piaget részletesen megvitatja mind az öt reakciótípusnak tulajdonságait, s értéküket kellő megvilágításba helyezi. Különösen érdekesek a gyermek szuggesztibilitására és fabulációjára vonatkozó megállapításai. Legfontosabbak azonban azok a *praktikus szabályok*, melyeket a fentebb leírt elemzésekből levon, és amelyek a gyermekpszichológust a vizsgálódások során esetről-esetre gyakorlatilag is útbaigazítják. Ezek a „regulák“ segítenek bennünket a következő esetekben: A gyermek feleleteiből, még ha minden kritikát kiállanak is, még nem tudjuk mindjárt megállapítani az alattuk lappangó lelki szerkezetet. Nem tudjuk egyes esetekben eldönteni, vajjon szuggerált hiedelemmel vagy a „nemtörődömség“ lelki jelenségével állunk-e szemben. Nem tudjuk sokszor, vajjon az adott esetben valódi fabuláció-e a gyermek beszédes megnyilatkozása. Hogyan választjuk szét továbbá a gyermek nyelvében az átvett elemeket az eredeti kifejező elemektől, mikor tudjuk, hogy minden nyelv egy kész metafizikát, kozmológiát tartalmaz? Az ilyen kétes esetekben újabb nagy óvatosságra van szükség: a gyermek pillanatnyi és állandó lelkiségének gondos megkülönböztetésére, az ingadozások pontos felismerésére, továbbá arra, hogy megsokszorozzuk a kérdések feltevését s mintegy „körülássuk“ a nyert feleletet, összefüggésbe hozzuk általános lelki struktúrájával és megelőző feleleteivel stb., hogy így a gyermeki lelki élet *valódi* rétegeire kétségtelenül rátalálhassunk és csalódásoknak ne lehessünk áldozataivá, ami könnyen megeshetik a dilettáns gyermekpszichológussal. Fontos megfigyelni azt a fejlődést is, ahogyan a gyermekek lassan-lassan elveszítik a világról való nagyon kezdetleges, egocentrikus és szinkretikus világképüket és fokozatosan eljutnak a rendes felnőtt embert jellemző tárgyilagos feleletekhez. A pszichológus előtt ennek a fejlődésnek fokozatonként jól követhető, szinte drámai képe bontakozik ki, míg végre eljutunk a 12. életévhez, mikor is a gyermekies világkép végképen eltűnik a tudatból, s átadja helyét a felnőtt ember világképének. A „realizmus“ szempontjából — természetesen lélektanilag tekintve az embert, nem pedig ismeretelméleti realizmus szempontjából — a gyermek ekkor már nem gyermek, hanem felnőtt. S amire végső fokon a vizsgáló figyelme irányul e kutatások-

ban, az nem is a „hiedelmek“ rétege, hanem inkább azok a *lényegcs irányulások, tendenciák*, melyek a gyermeki szellem tájékozódásainak alapját teszik. Ezekből állítjuk össze a gyermeki világkép lélektani szerkezetét. Az a meggyőződésünk, hogy Piaget mindezen esetek problematikájához éppoly értékes útmutatásokkal szolgál, mint a németeknél Bühlerék vagy W. Stern, sőt elmondhatjuk, hogy kimerítőbb és rendszeresebb összefoglalást, mint az övé, a jelen gyermeklélektani irodalomban nem találunk.

Kérdés mármost, melyek ennek a módszeres vizsgálatnak *eredményei*. Mily képet rajzol Piaget a gyermek lelkéről (ő maga 600 vizsgálatot végzett) s a benne tükröződő világszemlélet struktúrájáról? Könyvének első fejezetében Piaget „a gyermek realizmusát“ tárgyalja, a gyermekek nézeteit a gondolkodásról, (a gyermek szerint az ember a „szájával“ gondolkozik: a gyermeki felfogás a gondolkodást a beszéddel s a szavakat a tárgyakkal azonosítja), az álmokról, melyeket a gyermek kezdetben szintén az emberen „kívül“ helyez el, s végül a legérdekesebb idetartozó vizsgálatokban az „énről“ való gyermeki felfogás kifejlődését tárja fel. A második fejezet „a gyermek animizmusát“, vagyis a dolgok gyermeki átlekésítését teszi vizsgálat tárgyává, ezen átlekésítés fokozatosan fogyatkozó erejét, az élet, a mozgás fogalmait a gyermek tudatában, az animizmus eredetét és azt az utat, amelyen át a gyermek a fizikai determinizmus és az erkölcsi szükségesség gondolataihoz eljut. Ezután következnek „a gyermek artificializmusáról“ megállapítható tételek: a gyermek oly dolgokban is emberi tevékenység eredményét látja, melyek a felnőttek gondolkodása szerint egészen más úton keletkeztek: pl. a csillagok, a vizek, tavak, felhők, fák stb. keletkezését a gyermek kezdetben embereknek tulajdonítja. Külön fejezetben találjuk tárgyalva a gyermekek nézeteit a csecsemők születésére és világrajvésükre vonatkozólag stb. S minthogy elsősorban mindenütt a gyermek hiedelmeit törekszik a vizsgálat feltárni, a függelékben Piaget ezen hiedelmeknek a „mágiára“ vonatkozó természetét is részletesen megvizsgálja. A gyermek hisz bizonyos „mágiában“, máként Piaget már előző műveiben is kifejti, vagyis hisz oly tevékenységekben, melyek a fizikai determinizmussal ellentétben mesészerű módon, rendkívüli eljárásokkal (ezek persze előtte nem rendkívüliek!) csodás eredményeket hozhatnak létre. Mindezek a gyermekies mozzanatok azonban főkról-fokra kivesznek lelkéből, a gyermek animista, egocentrikus, tündéres világképe egyre jobban szürkül és elhalványul a fejlődés folyamán, és Piaget mester abban, ahogyan ezen „istenek alkonyának“ lelki rugóit, okait egymásután felsorolja.

A magyar lélektani és pedagógiai irodalom (melyből Piaget Nagy László nevét egyszer megemlíti) és a magyar nevelés bizonyára nagy haszonnal fogja átvenni elméleteibe és munkatervébe a kitünő genfi tudós gyermekpszichológiáját.

Várkonyi Hildebrand.